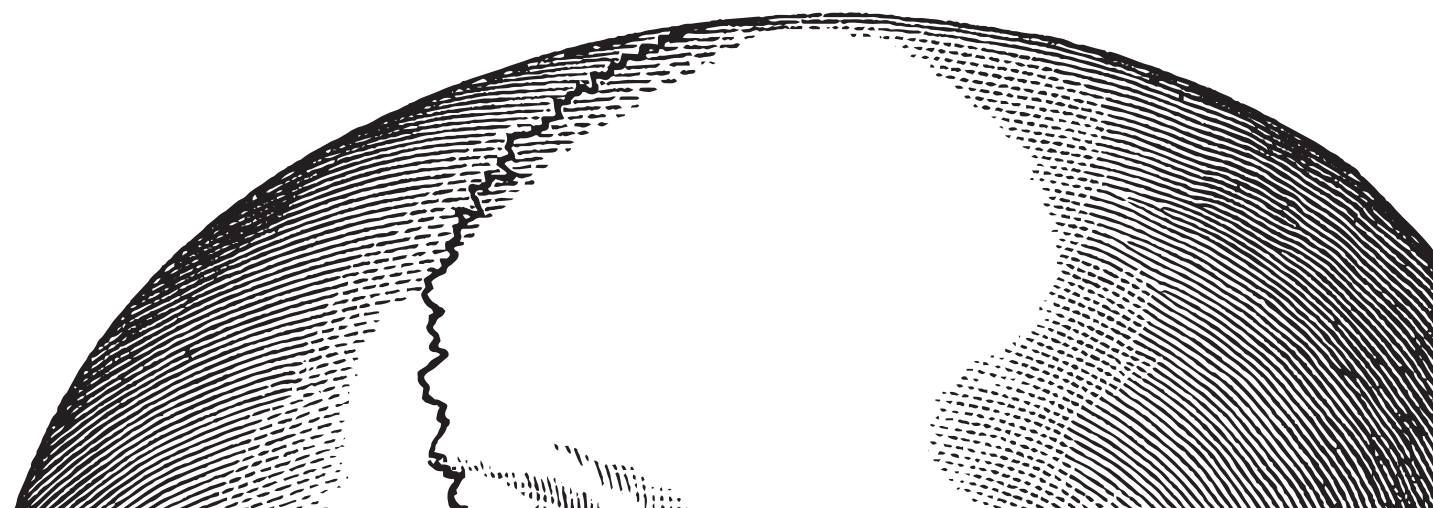

⊕ SZÖVEG ÉS KÉP: ERDÉLYI ESZKIMÓ PÉTER

AGYAFÚRT

ŐSEINK NAGY MÚLTÚ AGYSEBÉSZET

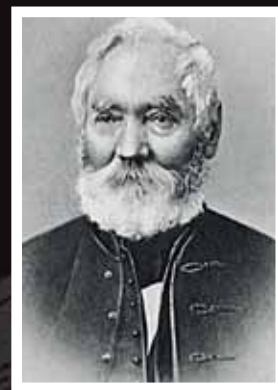
Az agyműtét, illetve a koponya feltárása modern korunkban is bonyolult operációnak számít, egy évezrede pedig egyszerűen vérfagyasztó művelet lehetett. Ennek ellenére sokan vetették alá magukat, mert valódi vagy képzelt betegek voltak. A korabeli orvosok pedig gyógyító szándékkal hatalmas léket vágtak a páciensek koponyájába! Az első ilyen, valódi trepanációnak nevezett lékelésen átesett, hazai koponyát Érdy János, a magyar régészet egyik úttörője tárta fel 1853-ban, Vereb község határában

Vajon milyen titokzatos okból vágtak ilyen hatalmas és szokatlan formájú lyukat vitézünk koponyájába? A kérdés bizonyosan elhangozhatott Érdy János archeológus szájából, amikor kezébe vette a szokatlan leletet. A sírban egy magyar harcos csontváza és lovának maradványai feküdtek. A férfi 20-24 éves lehetett, fején koponyalékelés helye látszódott, amelyet életében a közelében fellelt ezüstlemezzel fedett-védett. A tudósok sokáig törték a fejüket, és további hasonló koponyaleletekre volt szükség ahhoz, hogy megértsék: a verebi vitéz fején tátongó, hatalmas lyuk nem sérülésből ered.

– Temetésének idejéről a mellkasán lévő tizenkét ezüstpénz árulkodott. Az érmék minden bizonnyal a 924. vagy a 927. évi itáliai hadjáratban szerzett zsákmányból valók. Ebből arra következtethetünk, hogy a verebi vitéz a magyar honfoglalók első nemzedékéhez tartozott – magyarázza Erdélyi István, honfoglaláskorral foglalkozó régészprofesszor, aki maga is többször megvizsgálta a leletegyüttest.

A tudósok sokáig törték a fejüket, hogy megértsék: a verebi vitéz fején tátongó hatalmas lyuk nem sérülésből ered.

ÉRDY JÁNOS
a magyar régészet úttörője, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre volt

BENE VITÉZ KOPONYALÉKE

Pásztorok páratlan honfoglalás kori síra leltek 1834 nyarán a jászági Ladánybene-Benepusztán. Ez volt az első, jelképes trepanáción átesett magyar vitéz, akinek a csontváza a tudományosság látókörébe került. Bár a kincset megtaláló pásztorok megdézsmálták a gazdag leletegyüttest, de így is jelentős tudományos értékkel bír. A sír meglelésének körülményeit, illetve a leleteket Jankowich Miklós műgyűjtő-történész írta le.

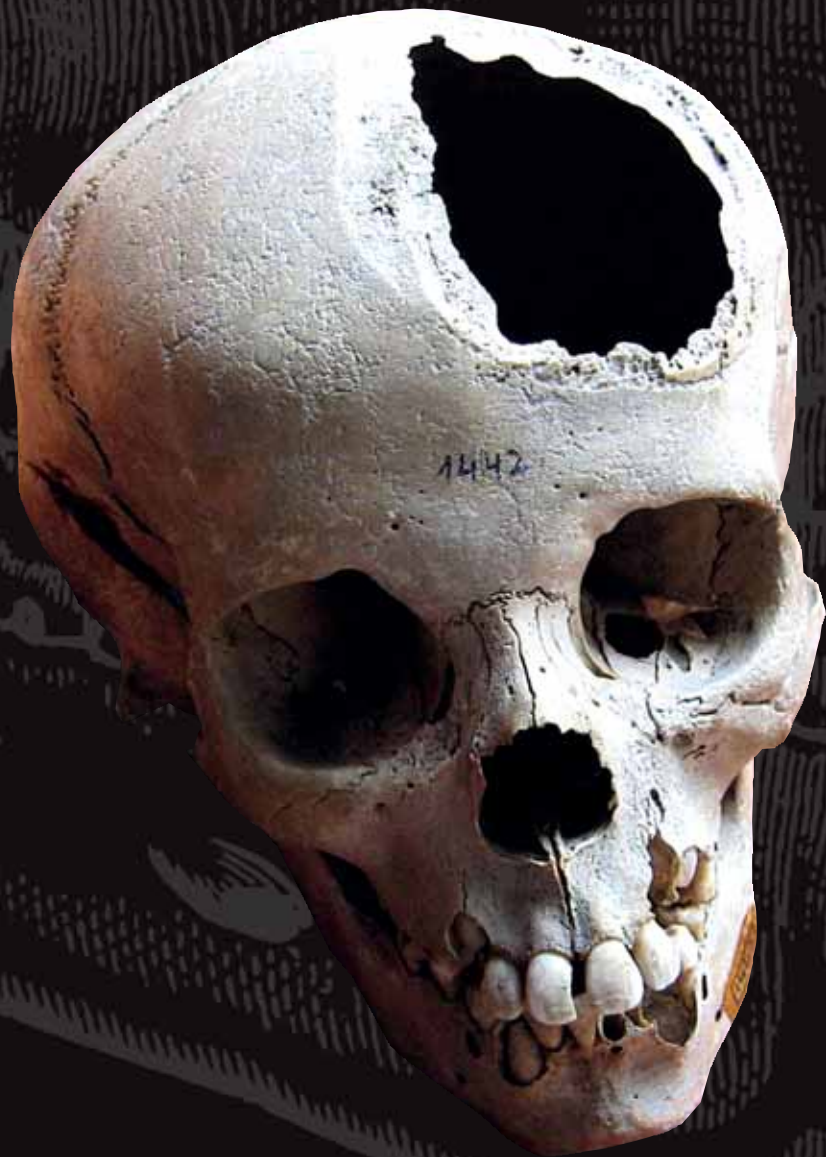
A lékelést kardvágások nyomainak vélte, sőt „Bene vitéz” halálát is ezeknek tulajdonította. A kor tudományos szemlélete szerint alapos, ám romantikus leírásban Jankowich egy 30-40 éves harcost ábrázolt, aki fejsébétől halt meg, és akit teljes díszben, lovával együtt temetett el a homok. A modern tudomány azonban Bene vitézt idős, akár hatvanéves embernek írja le, aki Etelközben születhetett és a Kárpát-medencében hunyt el, és ún. lovas sírba temették.

Bene vitéz életének időszakát több, I. Berengár király és császár (888–924) verette ezüstérem határozza meg, amelyeket díszként hordott. Jankowich így ír erről: „Egy magyar hősnek, hihetőleg Bene vitéznek, ki még a X. század elején Solt fejedelemmel, Berengár császárnak diadalmas védelmében Itáliában jelen volt...” Ezzel ellentétben eleink már 899-ben eljutottak Veronáig, sőt Páviáig, ahol tönkrevérték Berengár háromszoros túlerőben lévő seregét. A benepusztai érmék ebből a rablóhadjáratból származhatnak.

RITKA LELET

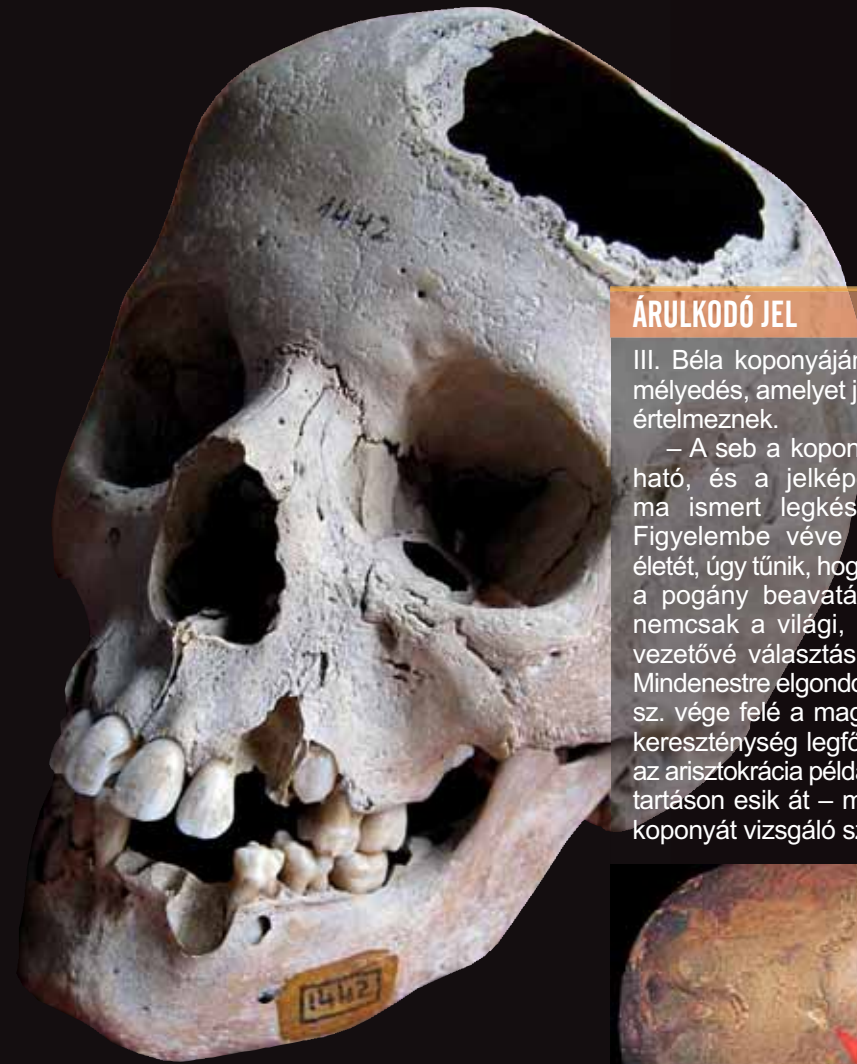
A koponyán kialakított lyukat bronz- vagy ezüstlappal takarhatták be – ezzel pótolva a csont védőszerepét. Ilyen fedőlap viszont csak igen kevés esetben került elő (Rétközberencs, honfoglalás-kor)

MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI MÚZEUM

LETŰNT TUDÁS

A honfoglalók gyógyító gyakorlata kapcsolatban állt a pogány hitvilággal, és ezért szűnhetett meg a kereszténység megerősödése idején (Pestszentlőrinc, honfoglalás-kor)

ÁRULKODÓ JEL

III. Béla koponyáján is látható egy kis mélyedés, amelyet jelképes lékelésként értelmeznek.

– A seb a koponyamásolaton is látható, és a jelképes beavatkozások ma ismert legkésőbbi előfordulása. Figyelembe véve III. Béla kalandos életét, úgy tűnik, hogy a jelképes lékelés, a pogány beavatási szertartás talán nemcsak a világi, hanem a szakrális vezetővé választás fontos eleme volt. Mindenestre elgondolkodtató, hogy a 12. sz. vége felé a magyar uralkodó, aki a kereszténység legfőbb védelmezője és az arisztokrácia példaképe, pogány szertartáson esik át – mondja Éry Kinga, a koponyát vizsgáló szakértők egyike.

Valódi és jelképes lékelés

A koponyalékelésnek számos formája ismert. Ezek egyike a megfontolt sebészi eljárás, vagy más néven a valódi trepanáció, amelyet általában harci sérülések esetén alkalmaztak, de bármilyen, az agyterületet érintő elváltozás, kóros folyamat (pl. gyulladás, vérzés) is indokolhatta. A harci sérülések ilyen típusú kezelésének gyakorisága azzal is magyarázható, hogy így a szilánkoktól megtisztított, szabályos seb könnyebben kezelhető, gyorsabban és nagyobb eséllyel gyógyul. Ebben az esetben a koponyaboltozat mindhárom rétegét átvágták, és a sérült koponyarészt kivették.

A valódi trepanáció a bal oldalon gyakoribb, ami – a harctéri esetekben – azal függ össze, hogy a közelharcból eredő sérülések is ezen a területen jellemzőbbek: szemtől szembeni összecsapás esetén a támadó sűrűbben előforduló jobbkezessége folytán a koponya bal oldala sérül. Természetesen egyéb indokolt esetekben a koponyát szükség szerint bármely részén lékelhették, a sebesülés helyétől függően.

Ám az eljárást mentális betegségek, neuro-

A szilánkoktól megtisztított, szabályos seb könnyebben kezelhető, gyorsabban és nagyobb eséllyel gyógyul.

lógiai elváltozások kezelésére – például koponyaűri nyomás csökkentésére – is alkalmazhatták, ami az agy daganatos megbetegedéseinek gyakori velejárója.

Bernert Zsolt, a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának főmuzeológusa a lékelés egy másik fajtáját, az ún. jelképes trepanációt is megkülönbözteti, amelyet elsősorban rituális okokra vezet vissza. A két „műtėti” típus közötti fő különbség, hogy a jelképes (szimbolikus) trepanáció nem hatol át az agykoponyát alkotó csont belső rétegén, így nem nyitja meg a koponyaüreget, csak a csont külső rétegeire terjed ki.

– 720 honfoglalás kori koponya vizsgálata alapján a Kárpát-medence területén a jelképes beavatkozás leginkább a honfoglaló magyarokhoz köthető, leszámítva néhány késő avarkori példát – állítja. – Az esetek többségében 8–14 mm szilva, vagy kör alakú mélyedést karcoltak egy éles szerszámmal a koponyába. Néhány leletnél azonban a megfigyelt, kör alakú formák annyira szabályosak, hogy azt fúró segítségével alakíthatták ki – magyarázza Bernert.

Az eljárást mentális betegségek, neurológiai elváltozások kezelésére, például koponyaűri nyomás csökkentésére is alkalmazhatták...

MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI MÚZEUM

A jelképes trepanációk kivitelezésekor az érintett területek fertőtlenítését bizonyosan nagy gondossággal és szakértelemmel végezték el, mivel az eddig fellelt koponyák között utólagos gyulladás nyomát csak nagyon ritkán lehetett megfigyelni.

– Míg a sebészi lékelések orvosi-gyógyítási célzata kézenfekvő, a jelképes koponyabeavatkozás magyarázata korántsem megoldott. Néprajzi párhuzamok sincsenek, melyek segíthetnének e rituálé okának megfejtésében – mondja a tudós.

Hasonlóan vélekedik Bereczki Zsolt, a Szegedi Tudományegyetem adjunktusa, de megjegyzi:

– A jelképes koponyalékelés okainak feltárásánál nehéz a régészek és antropológusok dolga, hiszen a magyarság pogány időszakából nem maradt fenn jó szerével semmilyen írásos emlék. A leletek túlnyomó többsége 9–10. századi temetőkből került elő. Jellemző lehetett még a 11. században is, de az évszázad

Míg a sebészi lékelések orvosi-gyógyítási célzata kézenfekvő, a jelképes koponyabeavatkozás magyarázata korántsem megoldott.

... létezett ún. kultikus lékelés is, amelyet a halál után végeztek a harcban legyőzöttek koponyáin, és a kiemelt koponyarészt a győztes sokszor amulettként hordozta.

végén hirtelen csökkenni kezdenek az árulkodó jelek.

Különösen érdekes megfigyelés, hogy a jelképes eljárás általánosan elterjedt lehetett a 10. századi Kárpát-medence honfoglalóinak körében, ugyanis a megvizsgált felnőtteknél (a honfoglalás kori temetőkben) 12,5%-os gyakorisággal fordult elő!

Mindenképpen ide kívánczok azonban, hogy létezett ún. kultikus lékelés is, amelyet a halál után végeztek a harcban legyőzöttek koponyáin, és a kiemelt koponyarészt a győztes sokszor amulettként hordozta, erre azonban hazánkban még nem került elő régészeti példa...

MÉRNÖKI PRECIZITÁSSAL

A feltárások során minden részlet sokat elárulhat – a csontváz elhelyezkedése, a mellékletek és a talajrétegek mind-mind beszédes nyomok

A GYÓGYULÁS ÚTJÁN

Hatalmas lékelésnyom, amelynek peremén ugyanakkor látszik a csontnövekedés megindulása is. A seb körüli elszíneződés arra utal, hogy akkoriban bronz lappal fedhették be (Vereb, honfoglalás-kor) (balra)

Fejlyukasztás

A honfoglaló magyarok koponyáin előforduló, kör alakú nyílások sebészi beavatkozások nyomai, ráadásul legtöbbjükön a csontsarlódás azt mutatja, hogy a páciensek túléltek a műtétet, s mindezt a 10. században!

– Eleink szellemi műveltségéről, így az orvoslásukról is meglehetősen hiányosak az ismereteink – mondta Pap Ildikó antropológus. – A lélekés gyakorlati végrehajtása is több kérdést vet fel: miért nyitották fel a koponyát, milyen eszközökkel végezték a műtétet, mivel tompították a fájdalmat, hogyan csillapították a vérzést, illetve miképpen kerültek el a fertőzés? – folytatja a kutató.

Annyit azonban bizonyosan tudunk, hogy a sebész a haj leborotválása után a beavatkozás első lépéseként bemetszette a fejbőrt és felnyitotta azt. Több, ránk maradt koponya nagy fokú elváltozásai bizonyítják, hogy a fejbőr egy darabját teljesen kivágták. Ezután a csontfelületet megszabadították az izomtól vagy az íntól, majd különböző eszközökkel és módszerekkel megnyitották a koponyaboltozatot.

A beavatkozást véséses módszerrel, valószínűleg egy egyszerű, hegyes és éles késsel is el tudták végezni, feltehetőleg előtte fertőtlenítték az érintett területet. 1945-ben különleges, honfoglalás kori sírleletet találtak Tiszaeszlár határában. A régi temető egyik női sírjában agyműtétekhez használt csontlékelő – úgynevezett trepán feküdt. Így tehát magát a korai középkori eszközt is jól ismerjük: azt, amellyel az „agyafűrt” ember koponyáján dolgoztak – teszi hozzá kézzelfogható bizonyítékként Erdélyi régészprofesszor.

A beavatkozást véséses módszerrel, valószínűleg egy egyszerű, hegyes és éles késsel is el tudták végezni, feltehetőleg előtte fertőtlenítték az érintett területet.

ÚJRACSONTOSODVA

A 30-40 éves nő koponyáján a seb fele már beforrt (Nagydorog, honfoglalás-kor)

Gyógyulás – szaktudással

No de kik voltak a gyógyítók? Alighanem a táltosokat kell célba vennünk, hiszen tevékenységük egyesítette a papi, lélekgyógyász, szertartásvezető, bírói, jós, no és az orvosi szerepet.

Fontos kérdés ugyanakkor, hogy vajon milyen eszközökkel csillapították a fájdalmat, illetve mivel keltek bódulatot? Kótyuk Erzsébet, a népi orvoslás témájával is foglalkozó etnográfus szerint különböző erősségű mák-, beléndek- vagy nadragulyafőzetet alkalmazhattak. Feltehetőleg a seb gyógyításában, tisztításában is fontos szerepet kaphattak a különböző gyógynövényekből készült főzetek.

Erdélyi Aliza neuropszichológus a hipnózis fontos szerepére hívja fel a figyelmet.

– A táltosok erős befolyásukat annak köszönheték, hogy „szakmai” tehetségük mellett közösségük feltétlenül és mélységesen hitt bennük.

Mindehhez megjegyzendő, hogy a kaukázusi Dagesztánban még a 19. században is végeztek valódi trepanációt – olvashatjuk Grynaeus Tamás az Isa, por és hamu... című monográfiájában.

A régészeti ásatások eredményei szerint a teljes trepanációk zöme a 10. századból származik, ebből a kutatók arra következtetnek, hogy honfoglaló eleink hozták magukkal keletről e különleges sebészeti eljárást, de az előttük érkező avarok tudása is valószínűleg a sztyeppe területéről származik. A kereszténység elterjedése azonban a pogány szokásokhoz kapcsolódó koponyalékelés gyakorlatát is kiirhatta.

A népi állatgyógyászatban azonban tovább élt, hiszen a magyar pásztorok még a 20. században is alkalmazták e nem mindennapi műtétet... ☺

KERESZTÉNY KIRÁLY POGÁNY MŰTÉTJE

III. Béla, a feudális magyar állam első embere valószínűleg titokban ősei spirituális jelét viselte a fején

AKCIÓ KÖZBEN

Koponyaműteti beavatkozás ábrázolása Hollandiában a 17. században. A modern sebészethez képest meghökkentő élethelyzet

